

Višebrodne romaničke crkve na području Istre

Kenjar, Majda

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:120540>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Mentor: dr.sc. Danko Dujmović, prof.

Student: Majda Kenjar

Višebrodne romaničke crkve na području Istre

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij povijesti umjetnosti i filozofije

Rijeka, 31. kolovoza 2023.

Sadržaj

SAŽETAK	1
1. Uvod	2
2. Istra u srednjem vijeku	4
3. Romanička sakralna arhitektura Istre	7
4. Trobrodne bazilike 11. stoljeća	9
4.1. Crkva sv. Martina u Svetom Lovreču	10
4.2. Crkva sv. Sofije u Dvigradu	12
4.3. Crkva sv. Marije u Vrsaru	14
4.4. Crkva sv. Agate u Novigradu	16
5. Zaključak	19
6. POPIS LITERATURE	21
7. POPIS ILUSTRACIJA	23

SAŽETAK

Ovim radom nastoji se prikazati razvoj četiriju trobrodskih crkvi na prostoru današnje Istarske županije u periodu romanike. Polazište rada jest sagledavanje povijesnih okolnosti pod kojima one nastaju te prikazivanje provedenih istraživanja kojima se pokušala ponuditi preciznija datacija ovih sakralnih građevina.

Rad je koncipiran na način da se u uvodnom dijelu prikaže dosadašnja obrada relevantne literature. Glavni dio rada sastavljen je od tri dijela od kojih prvi opisuje povijesna zbivanja na poluotoku u razdoblju srednjega vijeka. Nadalje, prikazuje se opća klasifikacija romaničke arhitekture u Istri te objašnjava nastanak trobrodskih bazilika 11. stoljeća na istočnoj obali Jadrana. U konačnici se opisuju romaničke faze Sv. Martina u Svetom Lovreču, Sv. Sofije u Dvigradu, Sv. Marije u Vrsaru i Sv. Agate u Novigradu.

KLJUČNE RIJEČI: arhitektura, Istra, romanika, troapsidalne, trobrodne bazilike

1. Uvod

Tijekom perioda romanike, koji se protezao između 11. i 14. stoljeća, u Istri nije izgrađeno mnogo monumentalnih gradnji sakralnog tipa. S druge strane, količina ruralnih crkvice lokalnih radionica je golema. Ipak, taj podatak ne govori o njihovoj beznačajnosti, svaka od njih pruža uvid u potrebe ondašnjih života nekoga mjesta. Razlog većeg entuzijazma u spomenu ovih monumentalnih građevina leži u tome što su kroz povijest ovakve crkve najčešće bile nositeljice velikih stilskih promjena ili su svjedočile nekom povijesti važnom događaju. Pomoću njih, datiraju se i stavljaju u kontekst ranije navedene, manje crkve.

Crkvena sakralna arhitektura Istre u periodu srednjega vijeka, poprilično je zastupljena tematika domaćih povjesničara umjetnosti, povjesničara i arheologa. Ipak, pojedine sastavnice srednjega vijeka literaturom su zastupljenije od drugih. O ranom srednjem vijeku ćemo primjerice naći puno više zapisa, negoli je to slučaj s romanikom. Ovaj podatak zasigurno otežava daljnji napredak u istraživanjima. Shodno tome, ne čudi kako se i dalje većina pisanih radova uvelike referira na zastarjele podatke.

Knjiga Damira Demonje „Romaničke crkve u Istri“ pruža nam uvid u crkveno - graditeljska zbivanja u periodu između 11. i 14. stoljeća. Ona se, poput ovog rada, metodološki bazira na analizu točno određenog geografskog područja izvan povijesnih okvira. Ova je knjiga jedina takvog karaktera, dok preostalu literaturu najčešće čine monografije ili pregledni radovi širih tematika.

Veliki doprinos krajem pedesetih godina 20. st. pružio nam je rad Andre Mohorovičića kada je objavljen naslov „Problemi tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera“. U ovome je radu pružio analizu velikog broja crkvi s pokušajem datiranja istih.

Disertacija Ante Šonje „Crkvena arhitektura zapadne Istre“ pruža nam povijesni pregled Poreštine u periodu od kasne antike do kraja srednjega vijeka. Ova je knjiga opremljena detaljnim opisima sakralnih građevina kroz njihove faze, a romanički opus ove knjige poprilično je bogat. Zasebno objavljena istraživanja Ante Šonje daju pregled romaničkih crkvi sv. Agate u Novigradu i sv. Marije u Vrsaru. Profesor dr. sc. Miljenko Jurković, koji se aktivno bavi istraživanjem srednjovjekovne umjetnosti, također je pisao o Sv. Mariji u Vrsaru.

Arheolog Marušić Branko utemeljitelj je prvog broja specijaliziranog časopisa „Histrìa Archaeologica“ koji kako i sam naslov kaže – prikuplja članke temom vezanih za povijest umjetnosti i arheologiju s područja Istre i Kvarnera. Časopis je aktivan od sedamdesetih godina 20. stoljeća, a nerijetko se u njemu mogu pronaći članci srodnih tematika. U sklopu časopisa objavljen je i Marušićev doprinos u istraživanju bazilike sv. Sofije.

Iako brojne, interpretacije srednjovjekovnih građevina gore navedenih autora često su oprečne. Istarsko graditeljstvo ovoga vremena iznjedrilo je velik broj ruralnih crkvice lokalnog karaktera, no malo je primjera monumentalnih sakralnih građevina koje su obično bile nositeljice velikih stilskih značajki. Takvih je crkvi na ovome tlu samo četiri (crkva sv. Martina u Sutlovreću, crkva sv. Agate u Novigradu, crkva sv. Sofije u Dvigradu te crkva sv. Marije u Vrsaru) i sve su redom trobrodne. Ovim radom nastojat će se objasniti kontekst njihova nastanka.

2. Istra u srednjem vijeku

Srednji vijek u Istri označile su brojne promjene političkih granica poluotoka. Od 6. stoljeća nadalje, u Istri se događaju velike promjene koje su nam važne u kontekstu ovoga rada.

Krajem trećeg stoljeća, u istarskim gradovima već postoje mnoge kršćanske zajednice. Iz Akvileje se kršćanstvo širilo po zapadnoj Europi, a tim događajem biva zahvaćen i teritorij Istre koji s Akvilejom posjeduje ranije veze. Širenje je kršćanstva isprva zahvaćalo trgovački prometne gradove obale, dok sela u Istri ostaju pretežito poganska kroz dulji period.¹

Milanskim ediktom 313. kršćanstvo je uspjelo biti oslobođeno i „legalizirano“. Ipak, tek nakon oslobođenja od arijanskih upliva, krajem četvrtog stoljeća intenzivno raste i broj crkvi na istarskom tlu. Dolazi do promjena ustroja rimskih gradova, a područje Istre i Venecije biva u nadležnosti akvilejskog biskupa.² Krajem šestog stoljeća u Istri se nalazilo čak šest biskupija; u Kopru, Novigradu, Cissi (?) Trstu, Poreču i Puli, od čega su posljednje tri (ujedno i najstarije) bile pod jurisdikcijom nadbiskupa u Akvileji.³

Iako pad Zapadnog Rimskog Carstva u Istri nije uzrokovao značajne promjene u petom stoljeću, dolazak Avara, Slavena i Langobarda u drugoj polovici šestog stoljeća jest. U prvoj polovici šestog stoljeća, Istra zajedno s Venecijom pada pod istočnorimsku vlast sa sjedištem u Ravenni. U počecima su vojna i civilna vlast bile odvojene, ali zbog učestalih prodora barbara, objedinjuju se u jednoj osobi - vojskovođi, tj. *magister militium*, a na čelo gradova postavljeni su tribuni, vikari i lokoservatori. Osim upravnih, promjene se nakon barbarskih upada događaju i u obliku smanjenja bizantskog posjeda. Bizantska se vlast u Istri tada suzila na područje istočno do Raše i Učke, sjeverno do juga Čićarije i Buzeta i sjeverozapadno do Tršćanskog zaljeva. Slaveni prodiru u sjeverni dio poluotoka oko mjesta Rižane, Dragonje i Mirne, a istočno se smještaju iznad područja Raše.⁴

Franačka vladavina u Istri započinje 788/9. godine mirovnim sporazumom. Gradovi poput Poreča i Pule koji počivaju na antičkim i bizantskim tradicijama ostaju bez većih preinaka te se čini da su se promjene odnosile na one funkcionalne prirode, kako bi se prostor prilagodio

¹Dukovski, Darko. *Istra: Kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas*. Pula: Nova Istra, 2004. str. 33-34.

²Darovec, Darko. *Pregled istarske povijesti*. Pula: C.A.S.H., 1996. Str. 22

³Ibid. str. 23.

⁴Ibid. str. 24-26.

novim liturgijskim potrebama.⁵ Centar širenja karolinških utjecaja bio je Novigrad (istarski), u počecima jedina istarska biskupija podvrgnuta akvilejskom patrijarhu. Širenje karolinških utjecaja omogućila je i dobra strateška rasprostranjenost novih samostana poput Sv. Andrije kod Rovinja i Sv. Marije Velike kod Bala te samostana sv. Mihovila pod zemljom, koji svojim položajem između starih biskupskih središta, zajedno tvore dobru kontrolnu mrežu.⁶

Novigrad je u počecima bio jedno od ključnih središta karolinške vlasti u Istri. Upravo u novigradskoj katedrali očitovat će se tipično karolinško oblikovanje bazilike s izduženim prostorom svetišta. Inspiracija će pored uzora iz carskih središta proizlaziti i iz užeg regionalnog područja pa će Karolinzi tako imitirati i dostignuća iz vremena Justinijana, ali i šire, preuzimajući tako elemente velikih političkih i crkvenih centara Akvileje i Cividalea.⁷

Ta nova vlast osmog stoljeća pod Karlom Velikim, unijela je društvene nestabilnosti na poluotoku. S jedne strane javljala se sila koja je pokušala implementirati feudalni sustav u Istru, dok su s druge strane gradovi s antičkom tradicijom samouprave uspješno pružali otpor.

Česte su se i brojne podjele odvijale za vrijeme Franaka. Karlo Veliki, nakon brojnih osvajačkih pohoda na europskom tlu, dolazi do podjele područja vlasti na dva velika dijela; Furlansku i Istočnu marku. Prva je bila podijeljena na Donju Panoniju, Donju Štajersku, Kranjsku i Hrvatsku, a druga je obuhvaćala zemlje podunavskog područja od Ennsa do Raabe i Karantaniju.⁸ Nadalje, važan događaj za Istru, u kontekstu geopolitičkih promjena, odvija se kada Furlanska marka godine 828. bila podijeljena na četiri grofovije. Grofovije su bile: Uža Furlanija, Istra s tršćanskim Krasom do Vipavske doline, Nanos i Snežnik, grofovija uz Savu i donja Panonija južno od Drave. Petnaest godina kasnije, godine 843. Verdunskim ugovorom unuci Karla Velikog dijele carstvo na Italiju (koja obuhvaća Furlaniju i Istru) i Istočnofranačku državu.⁹

Kasniji veći događaj na poluotoku obilježen je odcjepljenjem Istre i Furlanije od ranije ustanovljenih granica Italskog kraljevstva i njihovim pripajanjem Bavarskoj 952. pod Otonom I. Do još većeg njemačkog utjecaja dolazi 976. godine kada car Oton II. oblikuje samostalnu vojvodinu Karantaniju bez Bavarske s Istrom i veronskom markom i tada Istra biva gotovo

⁵Jurković, Miljenko. „Arhitektura karolinškog doba: Istra u karolinškom carstvu“, u: *Arhitektura, skulptura i epigrafika karolinškog doba u Hrvatskoj*, u: Vedrana Delonga. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2001. str. 6-23. str. 10.

⁶Ibid.

⁷Ibid. str. 12.

⁸Brandt, Miroslav. *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*. Zagreb: Školska knjiga, 1995. str. 178

⁹Darovec, Darko. op.cit. (bilj. 2) str. 28.

samostalna pokrajina.¹⁰ Istra se kao samostalna markgrofovija formirala sredinom 11. stoljeća, kada su joj pripojeni dijelovi istočno od Raše do Rijeke.¹¹

Istarska uključenost u Karolinško Carstvo značila je uklapanje njenih dijelova u feudalni sustav. Taj će sustav s vremenom slabiti jer upravljanje feudom biva prepušteno namjesnicima, što je rezultiralo stvaranju feudalnih gospoštija. U 12. stoljeću grof Meinhard von Schwarzenburg stvorio je prostor kasnije utemeljene Pazinske knežije koja kasnije pripada goričkim grofovima. Oni, zajedno s Devincima, stječu mnoge posjede u Istri zbog svojih pozicija kao predstavnika (advokata) biskupa i opata. Baš poput istarskih feudalnih gospodara, ni oni nisu bili u stanju izravno upravljati posjedima. Područje Istre do 12. stoljeća bilo je zahvaćeno velikim brojem vlastelinstava, a nerazmjerno više bilo ih je u crkvenom posjedu.

Gradovi zapadne obale Istre slabe jer im u „vlasništvu“ ostaje tek uzak obalni dio Istre. Iz želje za ponovnim stjecajem zaleđa sklapaju ugovor s Mlečanima.¹² Iako su se istarski obalni gradovi oslanjali na venecijansku vojnu zaštitu kroz 10. stoljeće, do jačanja mletačkog utjecaja na istarskoj obali dolazi početkom 11. stoljeća. Uz Mlečane, Istra s vremenom doživljava gospodarski rast, no neki gradovi ipak podižu pobunu protiv Venecije s ciljem stjecanja samostalnosti. Prvi među njima bili su Pula, Kopar i Izola, a kasnije ponovo Pula, zajedno s još 4 obalna grada – Rovinj, Poreč, Novigrad i Umag. Oba su pokušaja bila bezuspješna, a situacija je u tim gradovima, osim Koprnu, bila dodatno otežana. Kopar ostaje vjeran Mlecima te kao nagradu dobiva monopol nad trgovinom solju. Od kraja 12. stoljeća gradovi Kopar, Piran, Poreč, Pula, Trst i Milje oslobađaju se biskupskih i feudalnih vlasti i oni postaju komunama. Vrsar je ostao pod vlasništvom Porečke biskupije, iako je Venecija 1267. dobila prevlast nad zapadnom istarskom obalom.¹³

Ono što uočavamo jest da u Istri gotovo od samih početaka paralelno egzistiraju dvije sile od kojih jedna dolazi s mora, druga s kontinenta. Proces urbanizacije za vrijeme Rima obuhvatio je obalne gradove i ti su gradovi do pojave Franaka bili orijentirani moru. Tada se na polutoku počinju miješati talijanski i germanski utjecaji što ostavlja traga i u kasnijem umjetničkom oblikovanju. Kulturni se krugovi nerijetko isprepliću pa treba s oprezom definirati stilske okvire u Istri ovoga vremena.¹⁴

¹⁰Dukovski, Darko. op. cit. (bilj. 1) str. 44.

¹¹Darovec, Darko. op. cit. (bilj.2) str. 28.

¹²Dukovski, Darko. op. cit. (bilj. 1) str. 47-50.

¹³Ibid. str. 53-55.

¹⁴Demonja, Damir. *Romaničke crkve u Istri*. Zagreb: VEDIS, 2007. str. 18.

3. Romanička sakralna arhitektura Istre

Razvoj romaničke sakralne arhitekture u Istri smješta se u period između oko 11. i 14. stoljeća. Kako je velik broj građevina u ovom periodu bio podložan različitim zbivanjima na poluotoku, ne možemo ih ipak svrstati pod isti nazivnik. Upravo s tim ciljem brojni autori čine svojevrsnu klasifikaciju tih objekata.

Damir Demonja pruža nam jedan suvremeni pristup ovoj tematici. Ističe tako postojanje dvaju oprečnih tipova gradnji - monumentalne građevine koje su u pravilu česti interes istraživača, odnosno one koje su dobro dokumentirane i potencijalno nose obilježja stila te nasuprot njih one koje su manje zastupljene u literaturi, odnosno ruralne crkvice u kojih je teže otkriti stilsku pripadnost. Nadalje, Demonja pojednostavljuje dotadašnja rješenja ranijih autora, predstavljajući shemu u kojoj u konačnici ubraja tri osnovna tipa romaničkih crkava: trobrodne crkve, jednobrodne crkve s dvije tipske skupine od kojih prva ubraja crkve s upisanim apsidama, a druga s istaknutim apsidama te crkve centralnog oblika.¹⁵

Ante Šonje ranije je predstavio pet osnovnih tipova crkvi ovoga perioda. Prvi tip su u tlocrtu jednobrodne i kvadratne prostorije bez apside, drugi tip su jednobrodne bazilike s ugrađenom apsidom. Drugi tip ima nekoliko podskupina; prve su one s ugrađenom polukružnom apsidom s promjerom užim od širine crkvenog prostora, a druge one s dvije ili tri ugrađene apside.¹⁶ Šonje proširuje vrstu ovog tipa s trobrodnom bazilikom Marijinog navještenja kod Vrsara i Sv. Sofijom u Dvigradu koje inače Demonja ubraja u osnovnu skupinu trobrodних crkvi.¹⁷ Nadalje, treći tip crkvi prema A. Šonje jesu jednobrodne crkve s polukružnom i izbočenom apsidom. Ova skupina također ima dvije podskupine; bazilike s naglašenom vertikalom i uzdužnom osi prostora te one bez naglašene vertikale i uzdužne osi prostora. Prvu podskupinu krase tipični ranosrednjovjekovni način zidanja, dok drugu podskupinu krase zidanje obrađenim kamenim blokovima. Četvrti tip ističe male kružne crkve te naposljetku, peti tip obuhvaća male bazilike s poprečnim brodom i začeljem s tri apside.¹⁸

¹⁵Ibid. str. 26.

¹⁶Šonje, Ante. *Crkvena arhitektura zapadne Istre*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1982. str. 105.

¹⁷Demonja, Damir. op. cit. (bilj. 14) str. 29.

¹⁸Šonje, Ante. op. cit. (bilj. 16) str. 106.

Uz navedenu tipologiju, Šonje uočava i ustaljene oblike građenja te zaključuje kako ranoromaničke crkve bivaju zidane u stilu ranog srednjeg vijeka, dok se s vremenom lomljeni pravilnije klešu pa u 13. stoljeću zidovi bivaju sačinjeni od pravilno klesanih blokova.¹⁹ Arhitekturu s vanjskih i unutrašnjih strana nerijetko krase i dekorativni elementi. Iako posjedujemo primjere rane romanike u kojima se koristi pleterna dekoracija (Sv. Mihovil na Limu i Sv. Martina u Svetom Lovreču), ona se u pravilu u romanici zamjenjuje zidnim freskama.²⁰ Crkva sv. Martina u Svetom Lovreču, jedna od monumentalnih romaničkih crkvi ovoga područja, neće biti ukrašena samo pleternom dekoracijom, nego i zidnim slikarstvom koje Nikolina Maraković pripisuje jednoj od južnonjemačkih stilskih škola. Zanimljivost je ujedno i ta da je ovo rijedak monumentalni primjer koji kombinira otonsku slikarsku tradiciju i elemente suvremenog bizantskog slikarstva.²¹

Andre Mohorovičić također uviđa potrebu za klasifikacijom pučkih arhitektonskih objekata zbog manjka arhivske i povijesne građe koja onemogućava preciznu dataciju objekata. Ponešto drugačija klasifikacija objekata od dosad spomenutih jest podjela prema grupacijama pučkih građevina koje imaju veliku količinu specifičnih tipskih karakteristika prostornog i konstruktivnog karaktera. U sklopu Istre i Kvarnera, predlažu nam se tako sljedeće grupe: arhitektura starokršćanskog razdoblja, prijelazne faze starokršćansko – predromaničko – ranoromaničkog razdoblja, romaničkog, prijelaznog razdoblja s romanike na gotiku, mješovitog razdoblja romaničko – gotičkog i gotičkog razdoblja.²²

¹⁹Ibid. str. 107.

²⁰Ibid. str. 108.

²¹Maraković, Nikolina. „Zidne slike u crkvi sv. Martina u Svetom Lovreču (Istra): Nove spoznaje na tragu Fučićevih opažanja“, *Radovi međunarodnog znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920. – 1999.)* 2011. str. 307.

²²Mohorovičić, Andre. *Istarski limes: Knjiga 2.* ur. Mutnjaković, Andrija. Žminj: Čakavski sabor, 2004. str. 17.

4. Trobrodne bazilike 11. stoljeća

Tijekom 11. stoljeća na području istočne obale Jadrana uočava se nastanak većeg broja samostana, a uporište toga Lj. Karaman prepoznaje u reformaciji samostana u Clunyju.²³

U ovom kontekstu važno je zamijetiti promjene koje se događaju u Crkvi na prekretnici tisućljeća. Vilim Burgundijski, osnivač samostana Cluny, uočio je kako je Crkva devetog stoljeća slabila zbog ovisnosti samostana od svjetovnih vladara.²⁴ Reforma se posebno razvija u vrijeme opata Odon, za čijeg se vremena Clunyju pridružuje sve veći broj samostana iz čega je u konačnici nastao savez koji nešto kasnije, u 12. stoljeću broji oko 3000 zajednica. Tako je samostan Cluny iznjedrio ne samo samostanski, nego i općenito crkveni pokret.²⁵ Navedeni događaji rezultirali su idućom, grgurovskom reformom koja ima sličan cilj, a to je lišiti Crkvu vanjskih uplitanja.

Reformacija Crkve 11. stoljeća zahvatila je i naše krajeve. Rezultat će to promjenama u liturgiji, što u konačnici dovodi i do promjena u samom izgledu crkvene arhitekture.²⁶ U 11. stoljeću dolazi do pojave statične liturgije koja se fokusira na svetište. Iz te potrebe nastaju duboki kor, troapsidalnost te niz sličnih promjena u svetištu, a gube se zasebno funkcionirajući prostori koji prevladavaju u predromanici, poput kripta i westwerka²⁷

Crkvena reforma na Jadranu dolazi nam preko sv. Romualda iz Ravenne koji od oko tisućite godine, jedan dio vremena provodi na području Porečke biskupije.²⁸ Sv. Romuald ušao je u samostan S. Apollinare in Classe u 972. godini, ali mu se nije sviđjela regula koja ga je dočekala od strane benediktinaca pa polazi nedugo zatim u klinijevsko - reformni samostan u Pirinejima. U konačnici on osniva monaški red kamaldoljana.²⁹ S njim se susreće sv. Gaudencije koji prenosi reformirane ideje kada biva biskup u Osoru, čime po prvi puta na našem prostoru izlazi

²³Karaman, Ljubo. *Iz kolijevke hrvatske prošlosti: Historijsko umjetničke crtice o starohrvatskim spomenicima*. Zagreb: Matica hrvatska, 1930. str. 69.

²⁴Franzen, August. *Pregled povijesti crkve*. (preveo dr. Josip Ritig). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004. str. 83

²⁵Ibid. str. 84-85.

²⁶Jurković, Miljenko. „Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu“, *Starohrvatska prosvjeta*, 1990, Vol. III No. 20, 12.11.1992. <https://hrcak.srce.hr/file/140202> (16.08. 2023.) str. 193-213. str. 195

²⁷Ibid. str. 196.

²⁸Budak, Neven. *Povijest hrvatskih zemalja u srednjem vijeku: Hrvatska povijest od 550. do 1100*. Zagreb: LEYKAM international, 2018. str. 269.

²⁹Franzen, August. op.cit. (bilj. 24) str. 89.

skulptura na pročelje što je uočljivo u primjeru crkve sv. Petra u Osoru.³⁰ Uz gore objašnjene prostorne preinake u smislu trobrodnosti i troapsidalnosti te širenja svetišta, ova karakteristika važna je odlika ranoromaničkog oblikovanja.

4.1. Crkva sv. Martina u Svetom Lovreču

Sveti Lovreč ili Sutlovreč smješten je u istočnom dijelu Poreštine s nadmorskom visinom od 202 metra. Ime ovoga naselja navodno derivira iz crkvice osmog stoljeća koja se nalazila na groblju izvan gradskih zidina – Sv. Lovre na groblju.³¹

Crkva sv. Martina smješta se nedaleko od gore navedene crkve. Sa svojih 28,50 metara dužine i 12 metara širine, najveća je od četiriju romaničkih trobrodних bazilika, ali i najveća romanička građevina u Istri uopće.³² Ova bazilika u tlocrtu je trobrodna s troapsidalnim završetkom. Trobrodnost crkve zasniva se na deset pari stupova koji dijele brodove u unutrašnjosti crkve (slika 1).

O točnom vremenu prvobitne izgradnje crkve nema pisanih podataka, međutim konzervatorski radovi 20. stoljeća otkrivaju preinake koje crkva doživljava u vrijeme romanike. Posebno otkriće bile su freske pronađene 1942. godine u interijeru crkve. U srednjem brodu, pri završetku ziđa, sačuvani su ostaci meandra stilom povezanih s 11. i 12. stoljećem, dok su u donjem dijelu bočnih apsida sačuvani prikazi svetačkih likova bizantizirajuće ikonografije, ali ne i stila.³³ Ipak, sustavna analiza ovih oslika provedena je tek s početkom 21. stoljeća, kada su freske temeljito očišćene i restaurirane.³⁴ Nedavnim konzervatorsko-restauratorskim radovima utvrdilo se dotadašnje stanje oslika; izvorne slike sjeverne apsida vidljive su samo u gornjoj zoni apsida te uz njen desni gornji rub - ostatak je slika propao ili je većim dijelom preslikan (slika 2). U južnoj je apsidi stanje drugačije jer je izvornost slika gotovo u potpunosti očuvana, za razliku od stanja srednje apsida koja je gotovo u potpunosti uništena naletom kasnijih intervencija (slika 3).³⁵

³⁰Jurković, Miljenko. op.cit. (bilj. 26) str. 196-198.

³¹Ivetac, Just. *Korijeni istarskih gradova*. Pazin: Josip Turčinović, 2002. str. 147.

³²Demonja, Damir. op. cit. (bilj. 14) str. 33.

³³Šonje, Ante. op. cit. (bilj. 16) str. 124.

³⁴Maraković, Nikolina. op. cit. (bilj. 21) str. 281.

³⁵Ibid. str. 282.

N. Maraković ističe kako je pojam bizantizma, koji se često spominje u kontekstu ovih oslika, u biti uklopljen u kontekst ranog srednjeg vijeka i ranoromaničke umjetnosti šire regije, ističući kako je često bizantska produkcija onoga vremena bila važna u formaciji njemačkih slikarskih škola.³⁶ Ovim freskama Maraković nalazi uzor u južnonjemačkim prostorima, točnije povezuje ih s bavarskim slikarskim krugom.³⁷

Nadalje, sredini 11. stoljeća pripisuju se i tranzene ukrašene pleterom. One su smještene u otvore bočnih apsida te ih A. Šonje stilski veže uz one pronađene na crkvi benediktinskog samostana sv. Mihovila na Limu (slike 8,9,10).³⁸

S datacijom ovih dvaju dekorativnih elemenata u sredinu 11. stoljeća, zaključujemo kako su bočne apsida morale postojati barem od 11. stoljeća. A. Šonje smatra da su one ranokršćanske, a ne romaničke apsida po obliku, a dodatnim romaničkim intervencijama smatra dodane lezene i podizanje malog zvonika na preslicu.³⁹ Šonje smatra da u periodu 13. stoljeća vjerojatno dolazi do promjena u unutrašnjosti crkve kada bivaju izmijenjeni neki kapiteli stupova koji dijele brodove u unutrašnjosti (slika 4). Šonje smatra da im uzore treba tražiti u lokalnim klesarskim radionicama.⁴⁰

D. Demonja smatra da oni zasigurno potječu iz 11. stoljeća, referirajući se na kapitele koji nastaju u mjestima vezanim sa susjednim talijanskim izvorištima.⁴¹ N. Jakšić svojim radom uspostavlja klasifikaciju kapitela 11. stoljeća u Dalmaciji ističući tip kapitela „acanthus spinosa“ opisujući ga kao tip kapitela klesan u plitkom reljefu s ukrasnim motivima akantusovog lišća.⁴² Sličan tip kapitela spominje se i kod H. H. Buchwalda koji, međutim, ne spominje dalmatinske kapitele u tom kontekstu, ali ubraja kapitele iz crkve sv. Martina u Lovreču čiji uzor pronalazi u Poponeovoj bazilici u Akvileji (slika 5).⁴³ D. Demonja smatra kako su kapiteli ove crkve ipak najbližiji kapitelima Caorlea (slika 6).⁴⁴

³⁶ Ibid. str. 307.

³⁷ Ibid. str. 305.

³⁸ Šonje, Ante. op. cit. (bilj.16) str. 124.

³⁹ Ibid. str. 125.

⁴⁰ Ibid. str. 126.

⁴¹ Demonja, Damir. op. cit. (bilj. 14) str. 36.

⁴² Jakšić, Nikola, „Tipologija kapitela 11. stoljeća u Dalmaciji“, *Starohrvatska prosvjeta*, 1983, Vol. III No. 13. <https://hrcak.srce.hr/file/143383> (22.07.2023.) str. 203-215. str. 208.

⁴³ Buchwald, H. Hans „Eleventh Century Corinthian: Palmette Capitals in the Region of Aquileia“, *The Art Bulletin*, 1966, Vol. 48, No.2, <https://doi.org/10.2307/2048360> (26. 08. 2023.) str. 147-158. str. 151.

⁴⁴ Demonja, Damir. op. cit. (bilj. 14) str. 36.

A. Šonje datira i vrata na južnom perimetralnom zidu u 13. stoljeće, jer im svrha vjerojatno leži u izgradnji gradske vijećnice u 13. stoljeću, kada se gubi uloga dotadašnjeg glavnog pročelja.

Većina je obilježja doista u skladu s praksom građenja 11. stoljeća, počevši od dimenzija, tipologije, ali i morfologije objekta. Dok A. Šonje, primjerice, sloj 11. stoljeća povezuje s benediktincima, N. Maraković smatra da nema elemenata koji bi ovu crkvu povezivali s djelovanjem istih. Ikonografija u apsidama ne pripada benediktinskom krugu, a kao dodatni argument protiv, uzima se i neposredna blizina crkve i gradske vijećnice. Ta blizina objašnjava da je crkva vjerojatno bila usko povezana s gradskom vlašću pa je treba promatrati kao možebitnu investiciju moćnog feudalca, možda i samog istarskog markgrofa.⁴⁵ Do takvog zaključka Maraković dolazi proučavanjem povijesnih isprava koje ne sadrže sigurne konstatacije da je Sveti Lovreč bio dijelom posjeda porečkog biskupa. Time se otvorio put novim pretpostavkama o pripadnosti grada za vrijeme građenja bazilike.⁴⁶

Vjerojatno oko polovine 11. stoljeća Istra postaje markgrofovijom čime se može jasno opravdati gradnja crkve ovakvih razmjera. Ovoj tezi u prilog ide i navedena specifična pozicija crkve. Iako se nalazila van zidina, vjerojatno je održavala direktnu komunikaciju s palačom s druge strane zida, što objašnjava njeno prislanjanje zapadne fasade uza zid. Takvo pozicioniranje crkve označavalo bi njezinu povezanost s gradskom vlašću.⁴⁷

4.2. Crkva sv. Sofije u Dvigradu

Današnji Dvigrad ruševina je nekadašnjeg urbanog naselja Istre koja se proteže na oko 16 tisuća metara kvadratnih, smještenih nedaleko od Kanfanara. Naziv Dvigrad ili Dvograd deriviran je iz opisa krajolika. Naime, postojala su dva utvrđena uzvišenja koja su osiguravala povoljan nadzor od poteza Limskog zaljeva do Liburnije još od prapovijesti.⁴⁸ Upravo u ostacima tih ruševina nalaze se ostaci i monumentalne bazilike sv. Sofije.

Crkva sv. Sofije trobrodna je bazilika s tri apside upisane u ravan začelni zid (slika 7) čija je unutrašnjost podijeljena arkadama. Od nekadašnje crkve očuvano je nekoliko elemenata koji

⁴⁵Maraković, Nikolina. op. cit. (bilj. 21) str. 309.

⁴⁶Maraković, Nikolina. "Crkva sv. Martina u Svetom Lovreču Pazenatičkom – privatna crkva porečkih biskupa ili istarskih (mark)grofova?." *Histria*, br. 1. 2011: <https://doi.org/10.32728/h2011.001> (01.09.2023) str.13-36. str. 25

⁴⁷Ibid. str. 18.

⁴⁸Ivetac, Just. op. cit. (bilj. 31) str. 39.

svjedoče njezinoj monumentalnosti, a to su sjeverni perimetralni zid do svoda i dijelovi južnog, dio sjevernog broda s arkadama, dio pročelja te zide apsida. U jednom od ovih sačuvanih dijelova, točnije u istočnom dijelu sjevernog perimetralnog zida, uspjeli su se sačuvati tragovi svoda koji ukazuju na primjenu polubačvastog presvođenja.⁴⁹

Pokušaj kronološkog prikaza razvoja crkve donosi Branko Marušić, koji je crkvu arheološki istražio u 2. polovici 20. stoljeća. Marušić kronološki zapis započinje uviđanjem 3 vrste poda. Oni potječu iz različitih perioda te se međusobno prekrivaju u slojevima. Logičnim slijedom razumljivo je da je gornji pod i najmlađi, a njega Marušić smješta u period romanike. Taj pod polukružno prati postavljenu romaničku apsidu. U tu fazu još se svrstava i gradnja arkada, pročelja te gradnja zapadne polovice južnog i zapadnog završetka sjevernog uzdužnog zida.

Prema načinu na koji su izvedeni lukovi te općenito arhitektonski detalji zajedno s tehnikom gradnje u nepravilnim pojasevima lomljenaca, potvrđuje se Marušićev zaključak da ovi dijelovi nastaju u vrijeme romanike.⁵⁰

Romanička crkva nasjeda tako na crkvu iz predromaničkog razdoblja koja je bila dvoranski tip crkve s tri apsidiole. Dvoranska crkva nastala je na temeljima crkve iz vjerojatno polovine petog stoljeća koja je veličinom bila jednaka ovoj predromaničkoj. Razlog nove izgradnje vjerojatno treba tražiti u njezinoj dotrajalosti.⁵¹ A. Šonje navodi kako se ova jednobrodna crkvica s polukružnom apsidom možda spominje u listini Aleksandra 3. iz godine 1178 pod titularom Svetog Justa.⁵² Marušić smatra da je začelje u tom periodu bilo ravno, jer mogućnost postojanja polukružno istaknute apsida negiraju nalazi poda koji ukazuju na vjerojatno postojanje unutrašnje apsida ili subselija.⁵³

U romaničkoj fazi niknula je trobrodna crkva, pravokutnog tlocrta s 3 apside upisane u ravan začelni zid. Apside su bile polukružne, sa srednjom većom i širom od bočnih. U sjevernoj apsidi dolazi do promjene ranijeg bačvastog svođenja u apsidalnu školjku.⁵⁴

Svjetlost je u crkvu dopirala kroz tri okrugla prozora, uokvirenih klesancima i dva očuvana (originalno četiri) polukružna prozora u pročelju. U zidovima srednjeg broda nalazilo se 12 visokih polukružnih prozora. Pročelje je raščlanjeno plitkim, visokim i lučno zaključenim

⁴⁹Demonja, Damir. op. cit. (bilj. 14) str. 40.

⁵⁰ Marušić, Branko. „Kompleks bazilike sv. Sofije u Dvigradu“, *Histria Archaeologica*, 1971, Vol. 2, No. 2. str. 7-55. str. 35.

⁵¹Ibid. str. 36.

⁵²Šonje, Ante. op. cit. (bilj. 16) str. 57.

⁵³Marušić, Branko. op. cit. (bilj. 50) str. 40.

⁵⁴Ibid. str. 45.

slijepim nišama. Ovi elementi potvrđuju, prema Marušiću, dataciju romaničkog sloja crkve u 13. stoljeće.⁵⁵ U bazilici je pronađen veći broj romaničke skulpture od kojih se neki dadu točno datirati. Jedan takav primjer je krstionica koja se može datirati prema natpisu u godinu 1249., a zajedno s ranogotičkom propovjedaonicom, ona se kasnije premjestila u crkvu sv. Siksta u Kanfanaru.⁵⁶

Demonja se donekle slaže s ponuđenom Marušićevom tezom o romaničkom sloju. Smatra da je crkva romaničke faze nastala vjerojatno krajem 12. stoljeća zbog načina zidanja priklesanim kamenom. Svoju pretpostavku utvrđuje i isticanjem zreloromaničkih primjera korištenja srpastih lukova kakve uočava i u crkvama sv. Križa u Butonigi te sv. Sebastijana u Škarkoni te klesanim okvirima okruglih prozora koje pronalazi u crkvi sv. Ivana Krstitelja Glavosjeka u Koromačnom te crkvi sv. Vincenta u Svetvinčentu.⁵⁷

Na nedostatak pisanih izvora koji bi razriješili enigmu naručiteljstva, Marušić nudi potencijalno rješenje spominjanjem plemićke obitelji de Castro, koja od 1211. nadalje igra glavnu ulogu u povijesti Dvigrada.⁵⁸

Crkva sv. Sofije u Dvigradu predstavlja važan primjer u čijem se tlocrtu može pratiti razvoj romaničkog tipa crkvi s upisanim apsidama.

4.3. Crkva sv. Marije u Vrsaru

Grad Vrsar nalazi se na visini od 50 metara iznad mora, a smjestio se sjeverno od Limskog zaljeva, odnosno južno od Poreča. Još od doba Rimljana spominjao se pod sličnim nazivima – Ursaria/ Orsarija te Ursarium/ Versarium. Taj naziv povezuje se s antičkim terminom „ur“ koji označuje izvorište vode, a upravo se na području između Funtane i Vrsara nalazila dovoljna količina pitke vode koja bi utažila žeđ pristizućih moreplovaca. U ranom srednjem vijeku Slaveni koji tada naseljavaše područje Istre prilagodiše dotadašnje ime svojem izgovoru i tako nastade ime Vrsar. U tom je periodu srednjega vijeka grad bio opasan zidinama i utvrđen kulama.⁵⁹ Upravo ovdje smjestila se jedna od značajnijih romaničkih crkvi na istarskom tlu.

⁵⁵Ibid. str. 46-47.

⁵⁶Sonje, Ante. op. cit. (bilj. 16) str. 143.

⁵⁷Demonja, Damir. op. cit. (bilj. 14) str. 45.

⁵⁸Marušić, Branko. op. cit. (bilj. 50) str. 48.

⁵⁹Ivetac, Just. op. cit. (bilj. 31) str. 173.

Ova trobrodna, troapsidalna bazilika duga je 24,5 metara i široka 12,5 metara.⁶⁰ Svoju trobrodnost zasniva pomoću arkada koje počivaju na monolitnim stupovima. Glavni brod crkve viši je i širi od bočnih brodova, a dodatna razlika uočava se i u predjelu apside. Apside bočnih brodova upisane su u ravan začelni zid, dok se srednja ističe time što ostaje izbočena (slika 8). Monolitne stupove krasi jednostavno stilizirani kapiteli, a arkade koje se sužavaju od tjemena do krakova luka tipičan su primjer zrele romaničke arhitekture u Istri i Dalmaciji.⁶¹

A. Šonje provodi arheološka istraživanja ovog lokaliteta u drugoj polovici 20. stoljeća, a temeljem istraživanja dolazi do zaključka da je crkva građena u pet slojeva od kojih je posljednji sloj crkve romanička bazilika.

U prvom sloju nalaza, uočen je stil gradnje nalik onome u crkvi sv. Lovre u Sutlovreću Pazenatičkom. Uočava se da crkva nije imala bočne apside te da je vjerojatno bila trobrodna, pravokutnog oblika s jednom izbočenom, polukružnom apsidom. Šonje ovakav zaključak izvodi iz njene prvobitne širine te iz ostataka lezena fasade ovoga sloja koje odgovaraju raspodjeli arkada s unutrašnje strane ziđa.⁶²

U drugom i trećem sloju, uočavaju se ostaci žbuke koji ukazuju na njenu prvu pregradnju. Očuvani ostaci zidova te navedena žbuka dovele su do zaključka da u prvoj fazi pregradnje dolazi do širenja gabarita crkve te se tada vjerojatno mijenja i glavna apside crkve. U ovom se periodu vjerojatno intervenira i u ostatak istočnog završetka što dovodi do zaključka da je crkva možda već tada dobila nove apside, jednostavne u obliku. Već za vrijeme druge faze pregradnje dolazi do njihova uklanjanja jer se širi istočni crkveni prostor. Ovoj fazi vjerojatno pripadaju i vrata istočnog dijela sjevernog zida. Ovaj sloj Šonje datira u 9. stoljeće.⁶³

Za vrijeme treće restauracije, odnosno u četvrtom sloju, dolazi do ugradnje apside sjevernog broda u istočni začelni zid. Ista se promjena u ovoj fazi odvija i na preostalim apsidama.

U petom je sloju pronađen i ulomak ranosrednjovjekovnog pletera za kojeg Šonje pretpostavlja da je bio dijelom trokutnog zabata, s polukružnim lukom oltarne pregrade. Ovaj bi se komad plastike mogao svrstati u četvrti sloj crkvene arhitekture jer se slaže s opisom izgleda ondašnje crkve – trobrodna s oltarnom pregradom i tri apside od kojih je srednja izbočena.⁶⁴

⁶⁰Šonje, Ante. „Romanička bazilika sv. Marije u Vrsarskoj luci“, *Zbornik Poreštine*, 1/1971: ur. Miličević, Josip. Poreč: Ogranak Matice hrvatske - Zavičajni muzej Poreštine, 1971. str. 373-397. str. 373.

⁶¹Ibid. str. 394.

⁶²Ibid. str. 387.

⁶³Ibid. str. 388.

⁶⁴Ibid. str. 390.

Šonje smatra da je prva crkva vjerojatno nasjela na dijelove stare antičke gospodarske strukture u čijem su se dijelu nekada nalazili mlinovi za masline. Taj prvi sloj u kojem ona nastaje, Šonje smješta u drugu polovicu osmoga stoljeća uspoređujući ju s crkvom sv. Lovre u Sutlovreću Pazenatičkom. Moguće je da je njezina gradnja povezana s dolaskom Hrvata na područje Vrsara u istome stoljeću kada i sam grad Vrsar dobiva novo ime.⁶⁵

Posljednji sloj gradnje predstavlja crkvu kakvu vidimo danas. U tom sloju uočavamo kako se crkva gotovo cijela iznova gradila, a spomenuti nalaz plastike s uzorkom pletera pokazuje kako su se prilikom gradnje majstori koristili materijalom četvrtog sloja kojeg pripisujemo 10. stoljeću.⁶⁶

Ovaj posljednji sloj Šonje datira u 12. stoljeće, a samu obnovu povezuje s dolaskom Karmelićana u Vrsar u drugoj polovici istog stoljeća.⁶⁷

D. Demonja smatra da je potrebno provesti još istraživanja kako bi se odredile točne faze razvoja ove crkve. Glede posljednje faze, Demonja zaključuje da je prema svim elementima, posljednja faza gradnje započela u 13. ili čak 14. stoljeću te da je to jedna kasnoromanička gradnja. Do tog zaključka dolazi navodeći pojedine elemente; oblik prozora polukružnih otvora na sjevernom i dijelom južnom zidu testuda glavnog broda i apsidama.⁶⁸ Također, u prilog toj dataciji idu i kapiteli, kasnoromaničkog izričaja, a u literaturi se spominju kao „kockasti kapiteli“. Oni su vrlo jednostavni, a tek ponegdje, na uglovima, bivaju ukrašeni stiliziranim lišćem.⁶⁹

4.4. Crkva sv. Agate u Novigradu

Novigrad ili romanskim nazivom Cittanova, grad je smješten na zapadnoj obali Istre. Prvobitno na otoku, a kasnije spajan s kopnom, ovaj grad i danas čuva nekadašnji srednjovjekovni karakter.⁷⁰ Njegov poseban značaj leži u činjenici da je za vrijeme karolinških osvajanja bio

⁶⁵Ibid.

⁶⁶Ibid. str. 392.

⁶⁷Ibid. str. 395.

⁶⁸Demonja, Damir. op. cit. (bilj. 14) str. 51.

⁶⁹Ibid. str. 50.

⁷⁰Ivetac, Just. op. cit. (bilj. 31) str. 97.

ključnim centrom širenja tih utjecaja u Istri. O tom vremenu svjedoče nam katedrala iz osmog stoljeća te možebitno i sama crkva sv. Agate.

Kult svete Agate započinje nakon njezine žrtve u trećem stoljeću. U Rimu, crkve s ovim titularom počinju postojati već od petog stoljeća, a na istarsko tlo dolaze vjerojatno putem Germana. Crkva sv. Agate u Novigradu jedna je od niza crkvi tog titulara u Istri, a nerijetko se u kontekstu srednjovjekovnih gradnji spominje istoimena crkva kod Kanfanara.⁷¹

Crkva sv. Agate u Novigradu smjestila se van gradskih zidina, na starom gradskom groblju. Pravilno je orijentirana te iznosi 10, 50 metara u dužini (bez svetišta) te 9, 50 metara u širini.⁷² Ova crkva dijeli karakteristiku trobrodnosti i troapsidalnosti s ranije spomenutim crkvama, ali je ova crkva u dimenzijama ipak nešto manja. Apside su joj istaknute, polukružne, a unutrašnjost je brodova razdijeljena stubovima (slika 9). Pročelje je raščlanjeno prostranim vratima iznad kojih se smjestio i maleni okrugli prozor. Dvoslivni krov pokriva romboidnu tvorevinu, a na njemu se smješta maleni zvonik na preslicu s polukružnim otvorom.⁷³ Dva gotovo jednaka prozora pravokutnog oblika s pragovima od vapnenca smještaju se na južnom i sjevernom perimetralnom zidu. Ovaj tip prozora uspoređuje se s prozorima na sjevernom zidu u svetištu, a usporedba se zasniva u tehnici oblikovanja okvira.⁷⁴

U tehnici gradnje uočava se nepravilno zidanje lomljencima s debelim slojem žbuke što je tipično za rano srednjovjekovlje na istočnoj obali Jadrana. Velik broj nepravilnosti u oblikovanju ove crkve prepoznaje Šonje, ističući tako neparalelne zidove koje dovode do nepravilnog tlocrta. Svetište nije ispravno položeno, kao ni pročelje koje je položeno ukoso. U unutrašnjosti ističe nepravilnost arkada, čiji lukovi nisu jednakih dimenzija.⁷⁵ Kasnijim arheološkim istraživanjima ustanovio se niz pregradnji, ali i intervencija u arkature. Za konzervatorsko-restauratorske radove bila je zadužena Državna uprava za zaštitu spomenika kulture i prirode u Rijeci.⁷⁶ Crkveni je krov također prepravljani, iako je današnji krov jednak onome u početnoj izgradnji crkve.⁷⁷ Dvoslivni krov nije uobičajen za bazilikalne crkve koje češće imaju bazilikalni tip krovišta. Šonje ističe kako je uzor za ovaj primjer moguće proizašao

⁷¹Šonje, Ante. „Crkva sv. Agate u Novigradu“, *Jadranski zbornik. Prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara*: ur. Bratulić, Vjekoslav. Pula - Rijeka: Povijesno društvo Istre - Povijesno društvo Rijeke, 1983. str. 197-213. str. 202.

⁷²Demonja, Damir. op. cit. (bilj. 14) str. 51.

⁷³Šonje, Ante. op. cit. (bilj. 71) str. 199.

⁷⁴Ibid.

⁷⁵Ibid.

⁷⁶Demonja, Damir. op. cit. (bilj. 14) str. 53.

⁷⁷Šonje, Ante. op. cit. (bilj. 71) str. 200.

iz antičkih gradnji poput Neptunova hrama u Poreču ili pak iz ranokršćanskih primjera kakve možemo pronaći kod trobrodних bazilika 5. stoljeća na Brijunima i u Balama.⁷⁸

Ne postoje konkretni elementi koji bi ovu crkvu sa sigurnošću datirali. Ostaje nam stoga iznijeti stajališta autora koji su se bavili radom na ovoj crkvi. D. Demonja s nesigurnošću predlaže promatranje ove crkve u kontekstu karolinške arhitekture, ali ostaje nepristran nadajući se novijim podacima koji bi pomogli u dataciji.⁷⁹ Šonje ističe kako je crkva morala nastati prije polovine 11. stoljeća jer tada na područje Istre dolaze benediktinci koji nose novine u gradnji, stoga je crkvu potrebno datirati u period između 10. i prve polovine 11. stoljeća.⁸⁰

⁷⁸Ibid. str. 202.

⁷⁹Demonja, Damir. op. cit. (bilj. 14) str. 56.

⁸⁰Šonje, Ante. op. cit. (bilj. 71) str. 208.

5. Zaključak

U Istri za vrijeme romanike dolazi do građenja većeg broja crkvi, od kojih prevladavaju manje, jednobrodne crkve. Primjera crkvi većih razmjera ima, a upravo njihova interpretacija bila je tema ovoga rada. U ovome radu, navedena su četiri primjera takvih crkvi, a njihovo datiranje kreće se od ranijih romaničkih, prema kasnijim romaničkim gradnjama. Svaka od njih, posjeduje osim trobrodnosti i troapsidalni završetak, međutim, njihovo se oblikovanje razlikuje, kao i utjecaji od kojih se taj način oblikovanja završetka preuzima.

Crkva sv. Martina u Svetom Lovreču, smatra se ranoromaničkom građevinom koja nastaje u 11. stoljeću. Prikazana je rasprava prema kojoj ova crkva prati razvoj crkava s druge strane Jadrana. Kao takva, ova se istarska crkva stilski smatra internacionalnom, ranoromaničkom arhitekturom. Ovakvi primjeri gradnji nastaju diljem istočne obale Jadrana, a sličnosti se osim u prostornom oblikovanju uočavaju i u oblikovanju kapitela. Kao uzore nastanka ovih kapitela uzimaju se rješenja centara sjevernojadranskog bazena Italije. Prisutno je i mišljenje da crkva nastaje kao možebitna investicija moćnog istarskog feudalca. To se ponajviše objašnjava njenom specifičnom pozicijom, uz neposrednu blizinu gradske vijećnice, a dodatno se teza podupire djelomično sačuvanim fresko oslicima koji pripadaju bavarskom slikarskom krugu.

Crkva sv. Sofije, zreloromanička je građevina, čije se apside nalaze u upisanom ravnom začelnom zidu. Kroz sve faze građenja ona zadržava isti tip u osnovi; pravokutni tlocrt s upisanom apsidom, odnosno kasnije - apsidama. Takvo ponavljanje istih postavki kroz period je rijetko, a početke ovog istarskog tipa možemo pratiti još od petog stoljeća. Ova crkva pruža nam uvid u razvoj tog tipa crkvi.

Kasna romanička izgradnja u kojoj kontinuiraju utjecaji europske predromaničke arhitekture, crkva je sv. Marije u Vrsaru. Njen se istočni završetak oblikuje troapsidalno, sa središnjom apsidom istaknutom duboko u prostoru. Slično oblikovanje istočnog završetka, bilo nam je vidljivo i u crkvi sv. Agate u Novigradu, s nešto dubljim svetištem i polukružno oblikovanim apsidama s vanjske strane.

Svaka od navedenih crkvi, posjedovala je ili tehniku gradnje ziđa ili otvore ili plastiku, na temelju kojih su se našle baš u ovom radu, o romaničkim gradnjama.

Da je Istra za vrijeme romanike bila područjem kontinuiranja ranijih utjecaja, vidljivo je na navedenim primjerima, a od posebne se vrijednosti u arhitekturi ističu one za vremena Bizanta i za Karolinga. I jedna i druga strujanja često su spominjana u kontekstu romanike u Istri.

Na temelju navedenog, zaključujem kako su ove crkve, iako jednog naziva (trobrodne romaničke crkve) nastale u različitim periodima i pod različitim utjecajima. Zbog nedostatka dokumentacije, o njihovom se razlogu gradnje moglo (i može) samo pretpostavljati, kako to uočavamo kroz čitav rad.

6. POPIS LITERATURE

- Brandt, Miroslav. *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- Buchwald, H. Hans „Eleventh Century Corinthian: Palmette Capitals in the Region of Aquileia”, *The Art Bulletin*, 1966, Vol. 48, No.2, <https://doi.org/10.2307/2048360> str. 147-158.
- Budak, Neven. *Povijest hrvatskih zemalja u srednjem vijeku: Hrvatska povijest od 550. do 1100*. Zagreb: LEYKAM international, 2018.
- Darovec, Darko. *Pregled istarske povijesti*. Pula: C.A.S.H., 1996.
- Demonja, Damir. *Romaničke crkve u Istri*. Zagreb: VEDIS, 2007.
- Dukovski, Darko. *Istra: Kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas*. Pula: Nova Istra, 2004.
- Franzen, August. *Pregled povijesti crkve*. (preveo dr. Ritig, Josip). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.
- Ivetac, Just. *Korijeni istarskih gradova*. Pazin: Josip Turčinović, 2002.
- Jakšić, Nikola, „Tipologija kapitela 11. stoljeća u Dalmaciji”, *Starohrvatska prosvjeta*, 1983, Vol. III No. 13. <https://hrcak.srce.hr/file/143383> str. 203-215.
- Jurković, Miljenko. „Arhitektura karolinškog doba: Istra u karolinškom carstvu”, u: *Arhitektura, skulptura i epigrafika karolinškog doba u Hrvatskoj*, u: Vedrana Delonga. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2001. str. 6-23.
- Jurković, Miljenko. „Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu”, *Starohrvatska prosvjeta*, 1990, Vol. III No. 20, 12.11.1992. <https://hrcak.srce.hr/file/140202> str. 193-213.
- Karaman, Ljubo. *Iz kolijevke hrvatske prošlosti: Historijsko umjetničke crtice o starohrvatskim spomenicima*. Zagreb: Matica hrvatska, 1930.
- Maraković, Nikolina. "Crkva sv. Martina u Svetom Lovreču Pazenatičkom – privatna crkva porečkih biskupa ili istarskih (mark)grofova?." *Histria*, br. 1. 2011: <https://doi.org/10.32728/h2011.001> str. 13-36.

Maraković, Nikolina. „Zidne slike u crkvi sv. Martina u Svetom Lovreču (Istra): Nove spoznaje na tragu Fučićevih opažanja“, Radovi međunarodnog znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920. – 1999.) 2011.

Marušić, Branko. „Kompleks bazilike sv. Sofije u Dvigradu“, *Histria Archaeologica*, 1971, Vol. 2, No. 2. str. 7-55.

Mohorovičić, Andre. *Istarski limes: Knjiga 1.* ur. Mutnjaković, Andrija. Žminj: Čakavski sabor, 2004.

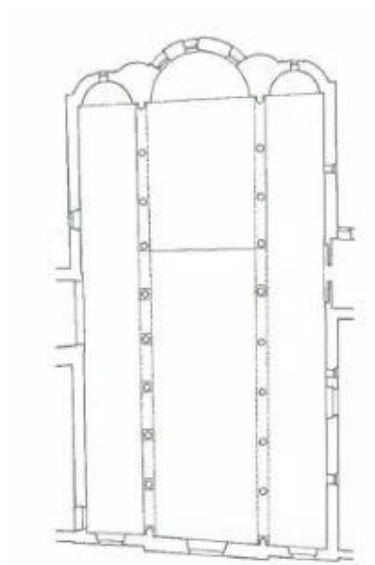
Mohorovičić, Andre. *Istarski limes: Knjiga 2.* ur. Mutnjaković, Andrija. Žminj: Čakavski sabor, 2004.

Šonje, Ante. *Crkvena arhitektura zapadne Istre.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1982.

Šonje, Ante. „Crkva sv. Agate u Novigradu“, *Jadranski zbornik. Prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara:* ur. Bratulić, Vjekoslav. Pula - Rijeka: Povijesno društvo Istre - Povijesno društvo Rijeke, 1983. str. 197-213.

Šonje, Ante. „Romanička bazilika sv. Marije u Vrsarskoj luci“, *Zbornik Poreštine, I/1971:* ur. Miličević, Josip. Poreč: Ogranak Matice hrvatske - Zavičajni muzej Poreštine, 1971. str. 373-379.

7. POPIS PRILOGA

Slika 1, tlocrt, Sv. Martin, Sveti Lovreč

(preuzeto iz: Jurković, Miljenko. Pojava romaničke arhitekture u Hrvatskoj. U: Jurković, M. & Lukšić Tugomir (ur.) Starohrvatska spomenička baština - rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža : zbornik radova. str. 191-213.)

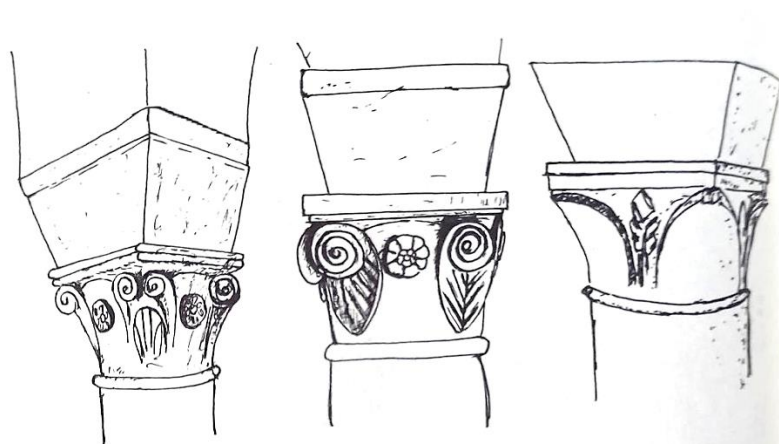
Slika 2, sjeverna apsida, Sv. Martin, Sveti Lovreč

(preuzeto iz: Maraković, Nikolina. „Zidne slike u crkvi sv. Martina u Svetom Lovreču (Istra): Nove spoznaje na tragu Fučićevih opažanja", Radovi međunarodnog znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920. – 1999.) 2011.)

Slika 3, južna apsida, Sv. Martin, Sveti Lovreč

(ibid.)

Slika 4, ranoromanički kapiteli, Sv. Martin, Sveti Lovreč

(preuzeto iz: Šonje, Ante. *Crkvena arhitektura zapadne Istre*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1982.)

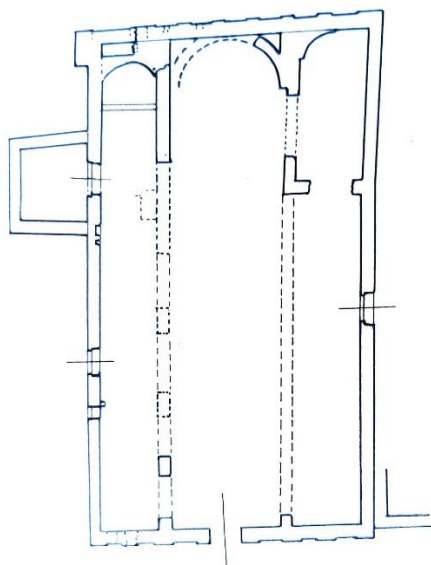
Slika 5, kapitel u katedrali, Akvileja

(preuzeto iz: Buchwald, H. Hans „*Eleventh Century Corinthian: Palmette Capitals in the Region of Aquileia*“, *The Art Bulletin*, 1966, Vol. 48, No.2, <https://doi.org/10.2307/2048360> str. 147-158.)

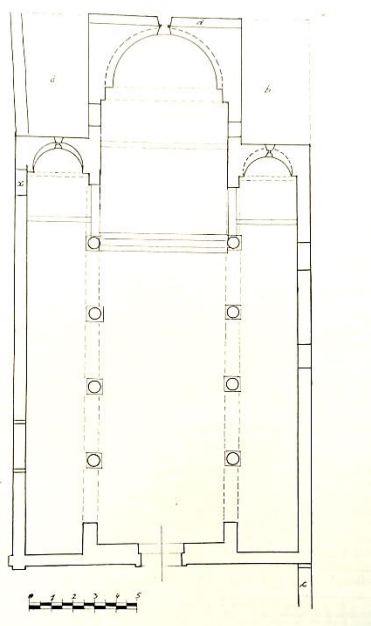
Slika 6, kapitel u katedrali, Caorle

(ibid.)

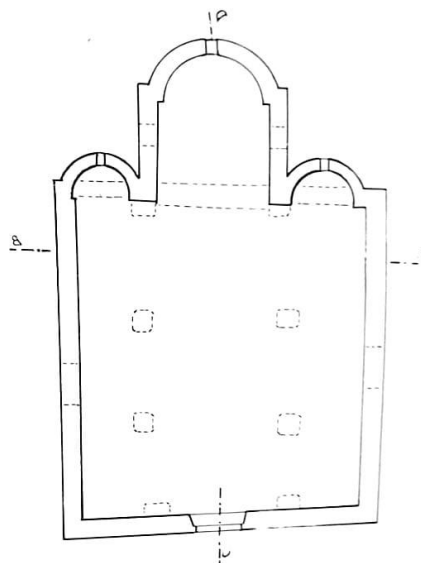
Slika 7, tlocrt Sv. Sofije, Dvigrad

(preuzeto iz: Šonje, Ante. *Crkvena arhitektura zapadne Istre*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1982.)

Slika 8, tlocrt Sv. Marije, Vrsar

(preuzeto iz: Šonje, Ante. „, *Romanička bazilika sv. Marije u Vrsarskoj luci*“, Zbornik *Poreštine, I/1971*: ur. Miličević, Josip. Poreč: Ogranak Matice hrvatske - Zavičajni muzej Poreštine, 1971. str. 373-379.)

Slika 9, tlocrt Sv. Agate, Novigrad

(preuzeto iz: Šonje, Ante. „, *Crkva sv. Agate u Novigradu*“, *Jadranski zbornik. Prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara*: ur. Bratulić, Vjekoslav. Pula - Rijeka: Povijesno društvo Istre - Povijesno društvo Rijeke, 1983. str. 197-213.)